

Mūsų kultūros paveldas

Laikas neišdildė kilnaus trijų vyžuoniškių vaikinukų poelgio

Utenos rajono Vyžuonų apylinkės turtingos savo gamtovaizdžiu. Jas supa daugybė kalvų, kalnelių, ežerų ir upių. Ypač vaizdinga, aukštai iškilusi yra už kilometro nuo Vyžuonų miestelio esanti kalva, Kartuvių kalnu vadinama. „Manoma, kad tai piliakalnis. Padavimai sako, kad šioje vietoje senovės vyžuoniškiai, gindamiesi nuo priešų, nuo kalno viršūnės naikindavo juos strėlėmis ar ritinamais rąstais. Kurie iš jų dar likdavo gyvi, bėgdami žemyn pasikardavo ant medžių šakų. Pagal kitus pasakojimus prie Kartuvių kalno stovėjęs dievaičio Vižo aukuras. Dar kalbama, kad baudžiamos laikais čia būdavo plakami ar net kariami nusikaltusieji baudžiauninkai“ (Iš Broniaus Kviklio enciklopedijos).

Padavimuose menama, kad Kartuvių kalnas buvęs žmonių rankomis supiltas. O iš tiesų tai besiformuojančių ledynų pasekmė. Ledynmečiu žemės luituose susidarė dideli plyšiai, į kuriuos galingi vandenys nešė ir klostė įvairias uolines morenas, kol suformavo kalną – ozą. Jo ilgis - 660 metrų, aukštis – 15-30 metrų. Šiandien Vyžuonų ozas apaugęs medžiais ir krūmais. Aplinkui slėnyje – laukai. Ozas 1968 metais paskelbtas geologiniu gamtos paminklu, saugomu objektu.

Vyžuonų ozas įžymus ne tik kaip geologinis gamtos paminklas. Jis susijęs ir su mums svarbiu istoriniu paminklu. 1927-1931 metais kalno viršūnėje iškilo paminklas, skirtas Vytauto Didžiojo garbei. Tai paminklas, turintis labai gražią, pamokančią jo atsiradimo istoriją.

1931 metais leidžiamo vaikų laikraščio „Žvaigždutė“ dvidešimtam numerįje buvo rašoma apie Vyžuonų trijų vaikinukų kilnumą, jų meilę savo Tėvynei, dėl kurios jie atliko neįtikėtina gražų darbą – savo gimtojo miestelio pakraštyje ant aukštumos pastatė paminklą Vytauto Didžiojo atminimui pagerbti.

Pirmiausia ši draši, paaugliams, atrodė, neįgyvendinama mintis kilo keturiolikmečių ūkininkaičiui Pranui Zabulioniui. Šia mintimi jis pasidalino su savo artimiausiais draugais keturiolikmečiu Stasiu Gučiumi ir dvylikamečiu Kostu Saladžiumi. Pastarieji mielai pritarė draugo idėjai. Trijulė iniciatorių suprato, jog vieniems tokią užduotį įveikti bus sunku. Todėl iš pradžių subūrė tam tikslui net jaunimo draugiją. Bet, kai buvo užsiminta, jog teks rinkti paminklo statybai lėšas, ta draugija subyrėjo ir liko tik minėtas iš-

Trijų vaikinukų Vytauto Didžiojo garbei pastatytas paminklas Vyžuonų oze.

tikimų draugų trejetas. Jie ryžtingai ėmėsi darbo. Rinko laukuose akmenis, vilko juos į numatytą paminklui vietą – Kartuvių kalno viršūnę, dėjo centą prie cento kitoms statybinėms medžiagoms. Kadangi visi trys buvo kaimo vaikai, darbo dienomis užimti ūkiškais reikalais, tai prie paminklo statybos triūsė nedarbo dienomis, vakarais ir net naktimis. Kai kas ir pasišaipydavo iš tokio jaunuolių užsidegimo. O pastarieji džiaugėsi, kad suaugusieji bent jiems netrukdo, neprieštaruoja jų sumanymui. Kas įdomu ir sunkiai įtikėtina, jog paminklas kilo pagal paauglių sugalvotą projektą. Bet darbai pradėjo štrigti, kai vaikinukai pritrūko pinigų. Čia vėl savo ryžtą ir sumanumą parodė Pranas Zabulionis. Jis pėsčias iškeliavo į Kauną tarnystės paieškoti ir labai apsidžiaugė kai vienoje spaustuvėje pavyko įsidarbinti pasiuntiniu, kur uždirbdavo po 80 litų per mėnesį. Sutaupyta algos dalį Pranas siūsdavo draugams paminklo statybai užbaigti.

Ir paminklas po kelerių metų vargo buvo pastatytas. Jis atrodė ištis dailiai ir skoningai, tarsi diplomuotų architektų suprojektuotas. Stovi jis ant triaukščio šešių metrų ilgio pjedestalo, šešių metrų aukščio trikampės ieties pavidalo. Jo viršūnę puošia metalinis Vytis. Trys trikampės smailės plokštumos tarsi simbolizavo trijų šaunuolių

įdėtą darbą. Vienoje paminklo plokštumoje matyti Vytauto ženklas su užrašu - „Vytauto Didžiojo garbei“. Antroje plokštumoje – Gedimino stulpai su užrašu – „Lietuva Tėvyne mūsų“. Trečioje plokštumoje – Šaulių ženklas su užrašu – „Žuvusiems už Tėvyne“.

Savo sumanymui įgyvendinti paminklo autoriams prireikė daugiau kaip trejų metų. Žmonės pamatė statinį ir savo akimis nepatikėjo, koks jis buvo savitas ir didingas. Ir sutarė visą tą gražų jaunuolių darbą atitinkamai pagerbti, paminklą pašventinti. Sako, iškilmėse dalyvavo ir iš Kauno atvykę vyriausybės atstovai. O žmonės kalbėjo, kad trijų paauglių pastatytas paminklas Vytautui Didžiajam esąs dailesnis už Vyžuonų miestelio centre gyventojų rūpesčiu pagal inžinierių projektą

Visai netoli nuo minėtojo paminklo stovi koplytstulpis. Taip Lietuvos Atgimimo laikotarpiu buvo įamžinti čia 1945 metais sušaudyti ir užkasti Lietuvos partizanai.

pastatytą paminklą.

Stebina ir tai, kad daugiau kaip prieš 80 metų trijų vaikinukų pastatytas paminklas Vytauto Didžiojo garbei, atlaikęs įvairiausių išbandymus, išliko iki šių dienų. Lietuvos Atgimimo metais šis istorinis paminklas buvo restauruotas. Atgimusia Lietuva dar spėjo apsidžiaugti vienas iš paminklo statytojų Stasys Gučius. Deja, šiandien jau nebeturime iš tos šaunios trijulės nė vieno gyvųjų tarpe. Bet jie paliko apie save gražiausius prisiminimus ne tikai vyžuoniškių širdyse. Juos ir šiandien primena gražioje aukštumoje tebestovintis Vytauto Didžiojo garbei kažkada pastatytas ir Vyžuonų seniūnijos rūpestingai prižiūrimas paminklas.

Juozas KAZLAUSKAS
Autoriaus nuotr.

Mūsų kultūros paveldas

Poeto ir dailininko kunigo Petro Markevičiaus šimtmečiui – jo paveikslų paroda

Poeto ir dailininko kunigo Petro Markevičiaus kūrybą visuomenė pradėjo pažinti kartu su Atgimimu – lig tol dvasininko eilėraščių ir paveikslams durys į viešumą būdavo užvertos. Tik tautodailės parodoje kartą pavyko išeksponuoti kelis tapybos darbus neminint autoriaus profesijos.

Gal dėl aplinkos priešiško, gal dėl savo uždaro būdo nei giminėms, nei konfratrams nesipasakodavęs, kad rašo eilėraščių – kūrė tarsi vien sau, tik popieriui išliedamas mintis ir jausmus. Artimieji po kunigo mirties apstulbo radę jo palikimą: pluoštų pluoštai literatūrinės kūrybos, daugybė paveikslų... Žinojo, kad kuria, bet niekad nemanė, kad tiek parašyta. Tai buvo didžiausias jo turtas, nes velionio butis buvo asketiška. Viena iš dukterėčių, kunigo sesers Elenos dukra Danguolė Jonaitienė, globojanti dėdės literatūrinį palikimą, gerokai pasidarbavo tvarkydama pundus daugiausia ant atskirų lapelių parašytų kūrinių: susistemino juos pagal žanrus, tematiką. „Buhalterija“ išėjo įspūdinga: daugiau kaip keturi tūkstančiai eilėraščių, keliolika poemų, daugybė novelių, pasakos ir pasakėčios vaikams, užrašyta tautosaka, kitokie žanrai...

Kunigystė ir sielovada giminiška veikla – žodžio ir vaizdo kūryba – buvo Petro Markevičiaus pašaukimas. Gyvenimo „tuštybės“, matyt, kunigo netraukė, gal jam buvo sunkoka buitiškai bendrauti su žmonėmis, ko gero, jis, menininkas, ne visad jautėsi suprastas. Biliakiemyje, kur Petras Markevičius kunigavo paskutiniuosius dvidešimt trejus gyvenimo metus, kolūkio pirmininku dirbęs Algirdas Žukas prisimena, kad pakviestas į susirinkimus kunigas ilgai nebūdavo – matyt, nelabai jam būdavo įdomu. Tačiau su pasaulietišku „viršininku“ – kolūkio pirmininku – bendraudavo nuoširdžiai, ir Algirdui Žukai tai primena dovanoti paveiksliai su Biliakiemio vaizdais. Su Biliakiemiu lig šiol buvęs glaudžiai susietas seniūno pareigų ir šalia su šio krašto žmonėmis pragyventų metų

Šiltu šypsniu iš nuotraukos žvelgia kunigas Petras Markevičius.

Didelę ekspozicijos dalį sudaro romantiški akvareliniai peizažai.

Algirdas Žukas pasiryžęs pasiekti, kad Biliakiemyje įkurta graži seklyčia taptų Kunigo Markevičiaus galerija ir kad čia visad turėtų vietos jo kūryba. Už visa tai, ką per kunigavimo metus jis diegė čionykščiams žmonėms ir ką sudėjo į tuos vienatvės valandomis sukurtus darbus. Algirdo Žuko žodžiais, - „...kad išliktų kitoms kartoms, kad rūpėtų ne vien tik turtas, artistų pavardės ir pinigai. Dabar labai sumaterialėjom, o dvasiškai nuskurdom. Reikėtų būt nors šiek tiek panašiam į kunigą Petrą“.

Petro Markevičiaus interesus bei turtingą dvasinį gyvenimą liudijo ir kitas kunigo materialus palikimas – laiškai, asmeninis archyvas. Kai kas, deja, neišliko. Danguolė Jonaitienė sako, kad visa, ką ji dabar daro dėdės atminimui, yra jos dėkingumo išraiška ne tik už gražų žmogišką bendravimą, bet ir už paliktą galimybę palaikyti ryšius su iškiliais žmonėmis – pavyzdžiui, po dėdės mirties jos tęstą susirašinėjimą su poetu Bernardu Brazdžioniu, vyskupu Antanu Deksniu. Jai tai buvo dėdės gyvenimo pamokų tęsinys.

Dukterėčia Regina Merkienė - Petras Markevičius buvo jos krikštatėvis - prisimena, jog dėdė daug kuo jai at-

stojo tėvą, kurio anksti neteko. Mat kunigas gyveno su motina, ir Regina dažnai praleisdavo atostogas pas močiutę. Tuomet daug bendravo su krikštatėviu, skaitė knygas iš jo bibliotekos. Petras Markevičius jaunai giminaitei davęs tvirtus tikėjimo pagrindus, padėdavęs išsiaiškinti jaunai merginai kylančius klausimus. Kunigas tvirtai tikėjęs Lietuvos nepriklausomybe. Krikštaduktė tuomet prieštaravusi jam – tokios viltys atrodė utopiškos; kai nepriklausomybė buvo atkurta, atėjusi nusilenkti dėdės kapui Utenos Kristaus žengimo į dangų bažnyčios šventoriuje mintyse atsiprašė už savo skeptiškus prieštaravimus.

Gaila, kad Petras Markevičius nepriklausomybės atgavimo nesulaukė – mirė 1987 m. Išėjo amžinybėn balandžio

čia su vyru Algirdu Andriumi. 1995 m. Lietuvių liaudies tapybos kataloge pristatyta kunigo tapyba. Per bemaž ketvirtį amžiaus nuo pirmosios personalinės, deja, jau pomirtinės, parodos 1988 m. savamokslio dailininko paveiksliai eksponuoti ir kukliame, bet autoriui buvusiame labai brangiam Biliakiemio bažnytkaimyje, ir solidžioje salėse, netgi Vilniaus dailės salone. Apie savamokslio dailininko darbų techniką trespredžia dailės kritikai. O žiūrovui Petro Markevičiaus paveiksliai virpina širdį perteiktu gamtos grožiu ir autoriaus meile gimtinės peizažui. Dailininkas paliko apie keturis šimtus aliejumi tapytų paveikslų bei akvarelių. Jo kūrybinį palikimą globojančios giminaitės nemažą kolekciją padovanojo Utenos kraštotyros muziejui, kuriame taip mėgdavęs lankytis jų dėdė Petras.

Gegužės trisdešimtą dieną sukako šimtas metų nuo Petro Markevičiaus gimimo. Kaip tik tą dieną Utenos kraštotyros muziejaus galerija pakvietė į jo kūrybos parodą – kaip pranešė muziejūninkai, tai dvyliktoji autorinė paroda. Ran-

Dukterėčia Danguolė Jonaitienė globoja didžiulį literatūrinį dėdės palikimą.

dvidešimt penktą. 1990 m. „Utenio“ redakcijos išleistame jo poezijos rinkinuke įdėtas eilėraštis „Saulėlydy“ su kovo dvidešimt aštuntosios data: „Per ilgas visas kelias, /Klajojus elgeta./Nors kojos sunkiai kelias, /Širdis vis dar karšta.“

Tik po mirties išsipildė ir jo, poeto bei dailininko, svajonė išleisti kūrybą į platųjį pasaulį. Pirmais nepriklausomybės metais iš spaudos išėjo, be minėtojo „Utenio“ redakcijos leidinio „Tarp ūkanų ir saulės“, dar ir „Vagos“ leidyklos išleistas eilėraščių rinkinys „Viršukalnių aidas“, iliustruotas autoriaus tapybos darbų reprodukcijomis, bei eilėraščių vaikams rinkinukas „Vienas žodis“, kurį savo lėšomis išleido Danguolė Jonaitienė ir Regina Merkienė. Petro Markevičiaus grožinės kūrybos, dokumentikos įdėta įvairiuose periodiniuose ir neperiodiniuose literatūrinuose, kraštotyros leidiniuose. Tačiau, Danguolės Jonaitienės vertinimu, išspausdinta gal kokie du procentai viso jo rašytinio palikimo. „Jei būtume turtingi, išleistume“, - svarsto dukterė-

kraščių, leidinių, fotografijų stendai fojė artimiau supažindina su kūrėjo asmenybe, gausi paveikslų ekspozicija dovanoja malonią kelionę per tėviškę, vietomis atpažįstant nutapytus peizažus, didelis akvarelių rinkinys džiugina sielą romantišku ir šiltu žvilgsniu į kaimo sodybas, pakelėse rymančius kopyltstulpius, gimtinės laukus. Toks prasmingas šimtmečio minėjimas (autoriaus bendrapavardis monsinjoras Petras Baltuška, pasidalinęs mintimis apie tai, kas žmogų daro geresnį, pranešė konfratro sukaktį minėsiąs maldoj) suvedė į galeriją Petro Markevičiaus artimiausius gimes bei būrelį menui prijauciančiųjų prisiminti žmogų, kuris gyvas buvo lyg šešelyje, bet išeidamas paliko gerumo visą aruodą. Paroda veiks iki birželio vidurio, tad, kaip išreikškė viltį muziejūninkė Rolda Gudynienė, tas laikas tebus proga ne vienam uteniškiui „atrasti“ dar vieną lig šiol gal mažiau žinomą savo krašto menininką ir jo keltas vertybes.

Zita STUNDŽYTĖ
Autorės nuotr.